

ДО ПИТАННЯ ПРО СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

Ковальчук В.Ю. (м. Дрогобич)

Анотація

В статті розглядаються актуальні проблеми розвитку вітчизняної освіти. По ряду позицій існуюча освітня практика не відповідає сучасним вимогам і не може забезпечити своєчасну й адекватну підготовку людей до майбутнього, тому необхідна її радикальна перебудова, стратегічно орієнтована на формування нового типу інтелекту, іншого образу та стилю мислення.

Ключові слова

ТРАНСФОРМАЦІЯ, МОДЕРНІЗАЦІЯ, СВІТОГЛЯД, ПЛЮРАЛІЗМ, ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ОСОБИСТІСТЬ

Вступ

Зважаючи на низку зовнішньоекономічних і культурних зв'язків, що супроводжують нинішній етап розвитку України, вітчизняній освіті доводиться враховувати реалії новітніх умов розвитку освіти і культури на європейському просторі. Також усвідомлення потреби реформування системи освіти в Україні постало завдяки запровадженню новацій у економічній стратегії суспільного розвитку. У нашому суспільстві стало очевидним, що відбувається утвердження плюралізму форм власності, а тому домінування приватної власності зумовлює зміни в процесах соціалізації особистості, на що звертають увагу вітчизняні науковці, зокрема І.А. Зязюн та Г.М. Сагач [1, 76]. Інтенсивні процеси соціалізації особистості потребують трансформації освіти як системи, яка має не тільки озброювати людину відповідними знаннями, але й навчити жити і працювати в новітніх умовах буття українського соціуму.

Державні інституції приділяють значну увагу і зацікавленість у реформуванні системи освіти в Україні. Про це свідчить Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), що була схвалена I з'їздом педагогічних працівників України і затверджена постановою Кабінету Міністрів України (1993), низка Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, а також рішень Міністерства освіти і науки України щодо поглиблення реформ в усіх ланках освіти – дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної і вищої освіти.

До аналізу існуючого стану речей в освітній сфері активно долучаються науковці і практики. Значний внесок у справу дослідження світоглядно-методологічного підґрунтя трансформації вітчизняної освіти зробили В.П. Андрущенко, О.С. Анісімов, Г.О. Балл, В.П. Бех, О.А. Грицай, І.А. Зязюн, М.С. Коган, В.О. Кудін, Ф.Т. Михайлов, В.Ф. Паламарчук, І.П. Підласий та інші. Утім, описуючи цей процес і доводячи його давні традиції, вітчизняні

фахівці, які працюють в освітянській галузі або дотично відносяться до неї, досить часто застосовують не автентичний категоріальний апарат.

Мета статті: враховуючи існуючий рівень дослідження світоглядно-методологічного підґрунтя трансформації вітчизняної освіти, а також особливості сучасного етапу розвитку вітчизняної освіти в контексті розвитку європейської освіти, автор має на меті поглибити дослідження зазначеної теми, спираючись насамперед на визначення ролі світогляду у процесах трансформації і модернізації освіти.

Обговорення проблеми

Важливо відзначити, що освітня політика, яку проводять в Україні, і яка спирається на поглиблення реформ в освіті, на модифікацію і плюралізм підходів до цієї складної і життєво невідкладної роботи, знаходить підтримку серед прогресивної частини нашого суспільства. Освіта починає усвідомлюватися суспільством як найважливіший фактор не лише технологічного та соціально-економічного розвитку, а й як запорука виживання цивілізації, як умова подолання глобальних екологічної та духовної криз.

Більшість дослідників цілком обґрунтовано вважають, що оскільки існуюча освітня практика не відповідає сучасним вимогам і не може забезпечити своєчасну й адекватну підготовку людей до майбутнього, яке стрімко наближається, необхідна її радикальна перебудова, стратегічно орієнтована на виклики ХХІ століття, тобто не просто на підвищення рівня освіченості людей, а на формування нового типу інтелекту, іншого образу та способу мислення, що був би пристосованим до швидкоплинних змін економічних, технологічних, соціальних та інформаційних реалій навколишнього світу.

Застосовуючи поняття “освітня політика”, дослідники перш за все визначають нову основу державно-громадської системи управління освітою на відміну від директивної системи управління, що існувала в Україні за часів СРСР. З появою в Україні нових засад системи державної служби, нового політичного розмаїття спільнот громадянського суспільства, в структурі формального, неформального та інформального секторів системи освіти виникає проблема узгодження принципу нейтральності (передусім політичної) державної інституції з правом громадянина на свободу переконань і слова. Визнання політичної нейтральності та громадянського права особистості на свободу переконань (політичних, релігійних та світоглядних) як одного з фундаментальних принципів державних інституцій, до яких так чи інакше відноситься школа як елемент гарантованої державою обов'язкової освіти, в свою чергу має узгоджуватися зі специфічними обов'язками, без професійного виконання яких учитель не може бути віднесений до статусу

кваліфікованих кадрів.

Загальне визначення професійних характеристик учителя не викликає принципових заперечень: це носій доброго, вічного, справедливого, наукових знань, передового світогляду, методів і методології пізнання, методики навчання і виховання. І ще одне: вчитель – це наставник, який у сучасному динамічному суспільстві повинен навчити постійно вчитись, насамперед своїм власним прикладом. Слід мати на увазі і те, що зазначені загальні характеристики можуть зазнати суттєвого впливу конкретних нормативних критеріїв тієї чи іншої політично орієнтованої доктрини, що заперечує право громадянина, а в нашому випадку – вчителя, на свободу особистих переконань.

Відтак є достатньо підстав погодитися з аргументацією С.У. Гончаренка, який звернув увагу на те, що “всі навчальні дисципліни формують світогляд особистості” [2, 9]. Враховуючи відоме положення І. Канта про “внутрішнє зчеплення уявлень”, яке зазвичай називають “свободою”, маємо усвідомлювати, що виникає нагальна проблема свободи, яку ніяк не хочеться ототожнювати зі “свободою годинника”. Саме І. Кант писав про “свободу годинника, який достатньо завести, щоб у подальшому він почав рухатися сам собою” [3, 270].

Ця теза Канта зацікавила відомого філософа М. Мамардашвілі. Коментуючи її, він зазначив: “У конструкції світу є особливі “інтелігібельні” (осяжні тільки розумом) об’єкти (виміри)... Сила цього принципу в тому, що він указує на умови, за яких кінцева в просторі і часі істота може осмислено проводити в досвіді акти пізнання, моральної дії, оцінки, діставати задоволення від пошуку істини тощо. Бо інакше ніщо не мало б смислу – попереду (та позаду) неосяжність. Іншими словами, це означає, що у світі реалізуються умови, за яких зазначені акти взагалі мають смисл... Тобто припускається, що світ міг би бути і таким, що вони могли б позбавитися сенсу” [4, 110-111].

Звернення до світогляду та світоглядно-методологічної підготовки вчителя в умовах трансформаційного суспільства має передусім той смисл, що виявлена І.Кантом суперечність між знанням властивостей дійсності, з одного боку, і цінностями як самочинно прийнятими суб’єктом основоположеннями свого ставлення до дійсності, з іншого, в умовах практичного вирішення проблеми узгодження принципу політичної нейтральності державної інституції з правом громадянина на свободу переконань і слова має фундаментальне значення. Адже, саме через вчительство так чи інакше відбувається самоформування реального світогляду і подальше його “саморозповсюдження”.

Поширеною моделлю наукової аргументації формування професійно важливих властивостей сучасної особистості визнається

піраміда змісту педагогічної діяльності.

Її верхівку займає стратегічна мета освіти – всебічний та гармонійний розвиток особистості, який гарантує виховання індивідуальності. Як таку, що безпосередньо пов'язана з цією метою, маємо визнати виховну складову освітнього процесу. Нижче знаходиться інформаційно-предметний зміст педагогічної діяльності, який складається із сукупності дисциплін, конче необхідних для формування конкретного спеціаліста. Цей перелік можна наочно виявити у вигляді навчального плану, а також термінів навчання, форм контролю тощо. З інформаційно-предметним змістом педагогічної діяльності має бути безпосередньо пов'язане методичне забезпечення педагогічної діяльності, яке “озброює” кожену дисципліну навчального плану програмою, навчальним посібником або курсом лекцій, підручником, екзаменаційними білетами, тестовими завданнями тощо. Концептуалізацію цієї піраміди можна здійснити, доповнюючи її наступними термінологічними тлумаченнями. Під процесом навчання розуміємо передачу знань як їх “повторне відкриття”, формування певних навичок та умінь. Під вихованням – формування та розвиток системи цінностей, ціннісного ставлення до природи, культури, індивіда, обраного виду суспільно-корисної діяльності, самого себе. Таким чином, тлумачення піраміди, яка складається із “стратегічної мети освіти”, постає як визначення її духовного змісту.

При дослідженні багатьох соціальних аспектів трансформації, що тісно вплетена у систему ринкових відносин, однією з найважливіших була і лишається проблема особистості, приналежних їй якостей, перспектив і можливостей розвитку. Відбувається так звана атомізація суспільства, що супроводжується індивідуалізацією життя особистості. На цю обставину звертає увагу О. Дем'янчук: “Люди все більше, особливо молодь, усвідомлюють себе як особистості, в першу чергу, і як члени суспільства, в другу, або навіть – третю” [5, 8].

Антропоцентризм окремої людини в її родовій життєдіяльності і егоцентризм в її індивідуальному житті виявляє здатність індивіда зберігати свою автономність і свій суверенітет, тобто здатність спостерігати за собою, як за неповторним існуванням. Стосовно окремої людини, задоволення матеріальних потреб, навіть із застосуванням найновіших науково-технологічних досягнень є не метою існування особистості, а лише однією з зовнішніх умов для того, щоб почати гідне обраного ідеалу існування. Як відомо, ідеал існування особистість обирає сама, але її індивідуальний вибір має різноманітні зовнішні впливи та обмеження: родина, знайомі, друзі, повсякденний досвід, повсякденне спілкування. Серед цих обмежень у колі знайомих як один із багатьох чинників повсякденного існування дитини-школяра є учитель. Однак учитель як чинник впливу на

світогляд принципово відрізняється від інших зовнішніх впливів та обмежень, оскільки він здійснює свій вплив професійно, цілеспрямовано. А тому учитель постає як основоположне джерело підстав для обрання певного життєвого ідеалу певною особистістю.

Одним із вирішальних підходів у такій підготовці, на нашу думку, є цілеспрямоване здійснення національно-світоглядної орієнтації. Оскільки сучасний світ став світом націй, національних міжнародних відносин, національна освіта стає наріжною для людської цивілізації початку XXI ст.

Спираючись на відому соціально-історичну концепцію формування нації і національного як наслідку соціально-економічного та політичного розвитку певної спільноти, маємо звернути увагу на методологічне значення процесу становлення національного ринку. Лише звертаючи увагу на соціально-економічний, а не соціально-етнічний чинник, можна виявити, що існують історично впливові нації, які не мають етнічно єдиної національної основи. З погляду методологічного підходу, фундаментальна роль соціально-економічного утворення особливо яскраво виявляє себе при осмисленні існування такого феномена, як “нація громадян США”, яку етнічно визначають як “націю емігрантів”.

Національний ринок як соціально-економічне утворення певної спільноти на основі територіального захисту певних економічних правил ринкового життя від іноземного втручання історично формує на цій території культурно-історичну спільність, яка забезпечує виживання певної (зручної) мови загальноприйнятого спілкування, загальноприйнятих звичаїв, системи дії судової та виконавчої влади, в існуванні яких зацікавлена (із суто економічних міркувань) переважна більшість населення. Тому саме національний ринок як умова гарантованого економічного самозабезпечення громадян стає об'єктивною підставою та основою для формування національної держави.

Відтак забезпечення відповідною освітою як важливого чинника формування ґрунтовної економічної свідомості, як засобу цивілізованого розвитку економічного життя в Україні, особливо в період формування самостійної європейської національної держави, – це надзвичайно важливе завдання, що вочевидь постало перед сучасною українською “школою”. Одночасно слід зазначити, що національно-світоглядну орієнтацію економічні чинники повинні належно координувати з іншими. Так, полтавський дослідник цих питань Г. Ващенко слушно відзначив необхідність врахування гостроти усього комплексу світоглядно-методологічних проблем суспільства, що трансформується в політичній та економічній сферах. Він зацентрував увагу на тому, що зміна соціально-економічного життя, що відбувається в Україні, має визначальне значення не тільки

стосовно системи “ринок – суспільство”, а й стосовно системи “громадянин – ринок” [6, 9]. До того ж, якщо врахувати нашу вітчизняну ситуацію, то не можна не визнавати, що у термінології екзистенціалізму ринкові відносини тут змінюють “людський спосіб буття”. Виникає “функціональне ставлення” до людини, згідно з яким цінність визначається не її екзистенцією, не її духовними надбаннями і упередженнями, а сумою знань, навичок і здібностей в прагматичному освоєнні навколишнього середовища.

Висновки

Звернення до світогляду та світоглядно-методологічної підготовки вчителя в умовах трансформаційного суспільства має передусім той сенс, що суперечність між знанням властивостей дійсності, з одного боку, і цінностями, як самочинно прийнятими суб'єктом основоположеннями свого ставлення до дійсності, з іншого, в умовах практичного вирішення проблеми узгодження принципу політичної нейтральності державної інституції з правом громадянина на свободу переконань і слова, має фундаментальне значення, оскільки саме через вчительство так чи інакше відбувається внутрішньо визначуваний самою особистістю реально функціонуючий світогляд.

Світоглядно-методологічна підготовка сучасного вчителя має ґрунтуватися на фундаментальній філософсько-світоглядній та соціологічній підготовці, яку систематично мають здійснювати педагогічні вузи, училища, інститути підвищення кваліфікації педагогічних кадрів тощо.

Світоглядно-методологічна підготовка вчителя має бути етично зорієнтованою. Викладачі як вихователі, незалежно від того, які дисципліни вони викладають, у своїй роботі мають дотримуватися комплексного підходу до виховного процесу, враховувати особливості не лише розумового, а й трудового, морального, естетичного та фізичного розвитку молодшої генерації громадян нашої країни.

Перспективи подальших досліджень

- ✓ дослідження соціальних чинників трансформації освіти;
- ✓ дослідження впливу економіко-політичних змін у суспільстві на подальший розвиток освіти;
- ✓ дослідження освітньої політики країн ЄС.

Джерела

1. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту та бізнесу, 1997. – 302 с.

2. Гончаренко С.У. Формування наукового світогляду учнів під час вивчення фізики: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1990. – 207 с.

3. Кант І. Сочинения: в 6-и т. – М.: Мысль, 1965. – Т.4, ч.1. – 543 с.

4. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. – М.: Прогресс,

1990. –365 с.

5. Дем'янчук О. Виступ на семінарі Інституту Кеннана // Розвиток громадянської освіти в Україні / Збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана. – К., 2001. – С. 8.

6. Ващенко Г. Виховний ідеал.: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 192с.

Стаття надійшла 03.07.2006 р.